

Εἰς τὸ ὄρος Κορηνὸ εὐρίσκεται ἄσπρος καὶ μέλας τάλκος (;) ὁ ὕστερον χρησιμεύων εἰς μερικὰς γυναίκας ὅπου κάμνουν ἀπ' αὐτὸν μεγάλα ξμπλαστρα, τὰ ὅποια βάζουν εἰς τοὺς δύο μήλιγγας, πλὴν ἀγνοῶ τὴν αἰτίαν.

Εὐρίσκονται εἰς μερικοὺς τόπους τῆς νήσου πυρίται· ἡ τσακουμακόπετρα, ὅμως δὲν τοὺς μεταχειρίζονται εἰς τίποτις.

Ὁ Κύριος Τουρνεφόρτ σοφὸς φυσικὸς περιφερόμενος τὴν νήσον Νάξον ἐνόμισεν ὅτι εὗρεν ἴχνη ἀργύρου καὶ χρυσοῦ ὀλιγώτερον ἀπὸ ἓνα τέταρτον τῆς ὥρας μακρὰν ἐκ τῆς πόλεως. Ἐλάβε τὴν περιέργειαν ὅπου νὰ συνάξῃ ἀπ' αὐτὰς τὰς πέτρας καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως καὶ ἀφοῦ τὰς ἐστούμπισαν, ἐκοπάνισαν, ἐβγαλαν ἀπ' αὐτὰς μίαν λευκὴν ἄμμον εἰς τὸ πλύσιμον, τὴν ὁποίαν τὴν ἔκαμε καθὼς τοῦ ἀργύρου, ὅμως ἐπειδὴ καὶ δὲν ἠμπόρεσε νὰ τὴν ἀναλύσῃ ἔκαμε παῦσιν αὐτῆς τῆς ἐργασίας· ἀλλὰ ὡς ἀνήσυχος ὅπου ἤμην, ἔκαμα περισσοτέραν ἔρευναν πρὸς διασάφησιν τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως καὶ ἔστειλα εἰς Κωνσταντινοῦλον πρὸς εἰδήμονας ἀνδρας μερικὰς ἀπ' αὐτὰς τὰς πέτρας. Μὲ ἐπληροφόρησαν δὲ μετὰ, ὅτι δὲν ἠμπόρεσαν ὅπου νὰ ἐβγάλουν ἐξ αὐτῶν κανέν εἶδος μετάλλου. Ἡ μεγάλη ποσότης, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς Νάξον σμυρίλης, μὲ καταπέθει ὅτι τὸ ὀλιγώτερον ἔπρεπε ὅπου νὰ ὑπάρχῃ μέταλλον τοῦ σιδήρου εἰς Νάξον.

(ἀκολουθεῖ)

Η ΕΝ ΣΑΛΑΜΙΝΙ ΝΑΥΜΑΧΙΑ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμ. φύλλου)

Δεύτερον, ὁμολογεῖται παρὰ πάντων ὅτι ἡ Περσικὴ κίνησις, οἰαδήποτε ἂν ἦτο αὕτη, ὑφ' ἧς οἱ Ἕλληνες ὡς ἀληθῶς ἐκυκλώθησαν καὶ ἡ διαφυγὴ αὐτῶν ἀπεκόπη, ἐξετελέσθη νύκτωρ οὕτω λάθρα τε καὶ ἡσυχῶς, ὥστε οὐδεὶς τῶν ἐν Σαλαμῖνι Ἑλλήνων (ἐξαιρουμένου βεβαίως τοῦ Θεμιστοκλέους) οὐδέ καν ὑπόπτεισε ταύτην, ἕως οὗ ἔμαθον τὴν ἐντέλειαν αὐτῆς παρὰ τοῦ Ἀριστείδου καὶ ὕστερον παρὰ τοῦ πληρώματος Τηνίας νεώς, λιποτακτησάσης ἀπὸ τῶν Περσῶν¹⁴. Εἶναι ἄρα δυνατὸν νὰ συλλαβῇ τις τοιαύτην τῶν Ἑλλήνων ἀμεριμνησίαν κατὰ τὴν σπουδαίαν καὶ κρίσιμον ταύτην στιγμήν, ὥστε ἡ μακρὰ τῶν Περσικῶν νεῶν ταξίς, ἧτις κοινῶς πιστεύεται ὅτι ἦτο ἀντιμέτωπος αὐτῶν κατὰ τὴν πρωΐαν, ἠδύνατο νὰ παρέλθῃ τὸ ἐν Σαλαμῖνι στρατόπεδον αὐτῶν, ἀντικρὺ καὶ εἰς ἀποστασιν φωνῆς ὄν ἀπὸ τῆς πόλεως, μὴ ἐπισπωμένη μηδὲ τὴν ἐλαχίστην προσοχὴν αὐτῶν; Καίτοι δὲ δισταζόμεν νὰ πιστεύσωμεν τῇ τοῦ Πλουτάρχου ὁμολογίᾳ, ὅτι ἡ ναυμαχία ἐγένετο ἐν ὄρα νυκτὸς πανσελήνου, τῆς Μουνοχιῶνος¹² καὶ

11 Ὅρα Ἡρόδ. ἡ' 79—82, Πλουτ. Θεμ. 12, Ἀριστ. 8.

12) Πλουτ. Ὑστερον Ἀθηναῖοι. ... ἐνδοξότεροι: «τὴν δὲ ἕκτην ἐπὶ δεκάδῃ τοῦ Μουνοχιῶνος Ἀρτέμιδι καθιέρωσαν, ἐν ἧ' τοῖς Ἕλλησι περὶ Σαλαμῖνα νικῶσιν, ἐπέλαμψεν ἡ θεὸς πανσελήνος».

ἰδίᾳ κατὰ τὴν μάλλον πιθανὴν χρονολογίαν, καὶ ταύτην ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου παραδεδομένην, περὶ τὴν εἰκοστὴν Βοηδρομιῶνος¹³ (δηλ. περὶ τὴν εἰκοστὴν Σεπτεμβρίου καθ' ἡμᾶς) ἢ παραδοσὶς ὅμως, ὅτι νυξ σεληνόφωτος προηγήθη τῆς μάχης, φαίνεται πιθανώτατα αὐθεντικὴ οὐσα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἡμερολόγιον τῶν Ἀθηναίων ἐστηρίζετο σχεδὸν καθόλου ἐπὶ τῶν φάσεων τῆς σελήνης, τῶν μηνῶν ὄγτων ὡς ἐγγίστα ἀκριβῶς μηνῶν σεληναίων, ἀδύνατον εἶναι ὥστε ἡ δεκάτη ἐνάτη τοῦ μηνὸς νὰ ἦτο πολλῶ ὕστερον τῆς πανσελήνου, ἢ δὲ σελήνη τοῦ Σεπτεμβρίου ἐξ ἡμέρας μάλιστα μετὰ τὸ πλησιφεῖς αὐτῆς ἀνατέλλει πρὸ τῆς 10ης ὥρας μ. μ., νυξ δὲ συννεφῆς δυσκόλως δύναται νὰ νοηθῇ κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τοῦ ἔτους. Διὰ ταῦτα ἄρα πᾶς λόγος ὑπάρχει νὰ πιστεύωμεν ὅτι κατὰ τὸ μείζον μέρος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος νυκτὸς τὰ στενὰ τῆς Σαλαμῖνος διεφωτίζοντο ὑπὸ σεληνόφωτος, ὥστε πᾶν κίνημα κατὰ μῆκος τῆς Ἀττικῆς ἀκτῆς ἔπρεπε νὰ βλέπεται ἐκ τῆς ἀπέναντι κειμένης πόλεως. Πρέπει δὲ ν' ἀναμνησθῶμεν ἔτι ὅτι ὁ Ἀριστείδης, ἐπιστρέφων ἐκ τῆς ἐξορίας κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν, διέπλευσε σὺν μεγάλῳ αὐτοῦ κινδύνῳ ἀπὸ τῆς Αἰγίνης εἰς τὴν Σαλαμῖνα ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ καὶ παραχρῆμα ἠγγελε τῷ Θεμιστοκλεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπεκλείσθησαν παντελῶς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Οὕτως ἔμαθεν ὁ Θεμιστοκλῆς ὅτι τὸ στρατήγημα αὐτοῦ ἀπέβη καλῶς, ἐξηγήσατο δὲ τῷ Ἀριστείδῃ ὅτι τὸ τῶν Περσῶν κίνημα ἐγένετο τῇ αὐτοῦ γνώμῃ, ἀλλ' ἅμα δεικνύει διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ (ὡς διηγείται ὁ Ἡρόδοτος¹⁴, ὅτι ἠγνόει παντάπασι τὸ γεγονός πρὸ τῆς ἐλευσεως τοῦ Ἀριστείδου· εἰ δ' ὅμως ἡ κυρία τῶν Περσῶν κίνησις ἐγένετο ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Σαλαμῖνος, οὐδόλως αὕτη θὰ διέφευγε τὴν ἀγρυπνον αὐτοῦ προσοχὴν. Ἡ πρώτη αὐτοῦ ἀπόκρισις πρὸς τὸν Ἀριστείδην, «τὰ γὰρ ἐγὼ ἐδεόμην γενέσθαι, αὐτὸς αὐτόπτης γενόμενος ἦκει, ἴσθι γὰρ ἐξ ἐμέο τὰ ποιούμενα ὑπὸ Μήδων¹⁵», σημαίνει σαφῶς ὅτι τὰ κινήματα, ἅτινα αὐτὸς ὁ Ἀριστείδης ἐθεάσατο πρὸς νότον καὶ δυσμὰς τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἅτινα ἦσαν ἐκτὸς τῆς ὄψεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ἦσαν τὰ ὑπ' αὐτοῦ προσδοκώμενα. Εἶτα δὲ ὁ Ἀριστείδης εἰσῆλθεν εἰς τὴν βουλήν τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν καὶ ἠγγελεν αὐτοῖς τὸ γεγονός. εἰπὼν ὅτι ἦλθεν ἐξ Αἰγίνης καὶ ὅτι μάλα χαλεπῶς ἐξέφυγε τὰ περίξ εἴργοντα πλοῖα τοῦ ἐχθροῦ, καθ' ὅσον σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον περιεκλείετο ὑπὸ τῶν τοῦ Εἰρῆου νεῶν¹⁶. Ὁ δὲ Πλουτάρχος ἰπάγει τὸν Ἀριστείδην λέγοντα· «ἡ θάλασσα περίξ

13) Πλουτ. Κάμιλλ 19: «ἐν δὲ Σαλαμῖνι περὶ τὰς εἰκάδας (ἐνίκων).» Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καθόλου ὄρα Βοικίου σεληνιακοὶ κύκλοι τῶν Ἑλλήνων (Bockh, Mondcyclen der Hellenen, pp. 73, 74).

14) Ἡρόδ. ἡ' 80. οὐ γὰρ ἔτι διαδρῆσονται, εἴπερ περιεχόμεθα πανταχόθεν, ὡς σὺ λέγεις.

15) Ἡρόδ. αὐτόθι.

16) Ἡρόδ. ἡ' 81. φάμενος ἐξ Αἰγίνης τε ἦκειν καὶ μόγις ἐκπῶσαι λαβὼν τοὺς ἐπορμένους περιέχεσθαι γὰρ πᾶν τὸ στρατόπεδον τὸ Ἑλληνικὸν ὑπὸ τῶν νεῶν τῶν Εἰρῆου.

καὶ *δπισθεν ἡμῶν* εἶναι πλήρης ἐχθρικῶν νεῶν¹⁷⁾, καὶ αὐτὸς ἱστορεῖ ὅτι τὰ Περσικὰ πλοῖα ἀέκπλεύσαντα νυκτὸς καὶ περικυκλώσαντα κατεῖχον τὰ στενὰ πάντοθεν καὶ τὰς νήσους, οὐδενὸς γινώσκοντός τι περὶ τῆς κινήσεως (δηλ. μέχρι τῆς τοῦ Ἀριστείδου ἀφίξεως¹⁸⁾). Εἶναι ἄρα πιθανόν ὅτι ὁ Ἀριστείδης θὰ ἐνέμενε τοσοῦτον ἐπιμόνως λέγων περὶ τοῦ τῶν νεῶν πλήθους μεταξὺ Σαλαμῖνος καὶ Αἰγίνης, τοῦτο κυρίαν ἀπόδειξιν ποιούμενος, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν παντελῶς ἀποκεκλεισμένοι, εἰ μέγας Περσικὸς στόλος εἰσῆρχετο εἰς τὰ στενὰ μεταξὺ τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῆς Ἀττικῆς ἀκτῆς καὶ ἀπέειχεν ὄντως ἦττον ἐνὸς μιλίου ἀπὸ τῆς πόλεως; Διὰ ταῦτα νομίζω ὅτι αἱ ἐκφράσεις τοῦ τε Ἀριστείδου καὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Πλούταρχου ἀναφέρουσιν ἀπλῶς εἰς περίφραξιν ἀμφοτέρων τῶν ἐξόδων τοῦ τῆς Σαλαμῖνος κόλπου τοιαύτην ὥστε τῶν Ἑλλήνων ἡ ἐκφυγὴ παντελῶς ἀπεκόπη πρὸς τε βορρᾶν καὶ πρὸς νότον, καὶ εἰς παράταξιν πλοίων ἐν ἄλλοις σημείοις περὶ τὴν Σαλαμῖνα, ἐνθα διαφυγῆς ἀπόπειρα ἠδύνατο νὰ γένηται. Οἱ εἰρημῆνοι συγγραφεῖς διαλαμβάνουσιν ἔτι περὶ ἀποδιβάτῃς στρατοῦ εἰς τὴν Ψυττάλειαν καὶ ἴσως εἰς ἄλλας ἐλάσσονας νήσους. Ἀλλὰ δὲν δύνανται μετὰ λόγου νὰ θεωρηθῶσιν ὡς νοοῦντες πλήρως αὐτῶν τῶν στενῶν τῆς Σαλαμῖνος ὑπὸ Περσικῶν πλοίων.

Τρίτον, ὁ Αἰσχύλος, Ἡρόδοτος καὶ Πλούταρχος συμφώνως διηγοῦνται ὅτι ὁ Ξέρξης ἀπεβίβασε τάγμα Περσῶν εἰς τὴν Ψυττάλειαν, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἡ νῆσος αὕτη θὰ ἦτο κεντρικόν τι σημεῖον ἐν τῇ μελλούσῃ ναυμαχίᾳ¹⁹⁾. Τοῦτο βεβαίως ὑποδεικνύει, ὅτι περιέμενε νὰ συναντήσῃ τῷ τῶν Ἑλλήνων στόλῳ παρὰ τὴν πρὸς νότον ἐξοδὸν τῶν στενῶν, δι' ὧν ἤλπιζεν ὅτι οὗτος θὰ ἐπειράτο νὰ διαφύγῃ. Ἀλλ' ὅμως, εἰ διενσεῖτο ν' ἀποκλείσῃ σύμπαντα τὸν Ἑλληνικὸν στόλον ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σαλαμῖνος, παρατείνων τὸ ναυτικὸν αὐτοῦ διὰ τῶν στενῶν ἐπέκεινα τοῦ Αἰγάλεω, ἔπρεπε νὰ νομίζῃ ὅτι ἡ ναυμαχία θὰ ἐγένετο ἐντὸς τοῦ κόλπου· οὕτω δὲ οὐδεμίαν ἰδέαν περὶ ἐπιτυχῶς παρὰ τῶν Ἑλλήνων διαρρήξεως τῆς ἀποκλείσεως ἠδύνατο ν' ἀποδείξῃ τὴν Ψυττάλειαν τὸ κέντρον σπουδαίου ἀγῶνος: Ὁ Αἰσχύλος μάλιστα καὶ ὁ Ἡρόδοτος²⁰⁾ ὁμοφώνως λέγουσιν ὅτι οἱ ἐπὶ τῆς νήσου Πέρσαι ὠρίσθησαν νὰ σώζωσι τοὺς Πέρσας καὶ νὰ φρονέωσι τοὺς Ἕλληνας, ὅτινες κατὰ τὴν ναυμαχίαν θὰ ἠναγκάζοντο νὰ καταφύγωσιν εἰς αὐτήν. Ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται ἔτι περὶ πιθανῆς μεταφορᾶς ἀνδρῶν καὶ ναυαγίων αὐτόσε, καθ' ὅσον ἡ νῆσος ἐκεῖτο ἀκριβῶς ἐν

τῇ μεθορίῳ γραμμῇ τῆς μελλούσης ναυμαχίας²¹⁾. Ὁ δὲ Πλούταρχος λέγει διαρρήδην ὅτι περὶ τὴν Ψυττάλειαν φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ σκηνὴ τοῦ μεγίστου ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς καρτερωτάτης μάχης²²⁾. Ταῦτα πάντα δὲν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ξέρξης οὐδόλως διενσεῖτο νὰ συλλάβῃ τοὺς Ἕλληνας ἐν τῷ κόλπῳ ὡς ἐν πάγῃ καὶ νὰ αἰχμαλωτίσῃ αὐτοὺς σύμπαντας διὰ μιᾶς μόνης κινήσεως, ἀλλ' ἐπίστευεν ἐντελῶς ὅτι ὁ κύριος ἀγὼν θὰ διεξήγετο ἐν τοῖς στενοῖς ἐγγύς τῆς Ψυτταλείας.

Διατείνομαι ἄρα ὅτι αἱ σκέψεις αὐταὶ δικαιούσιν ἡμᾶς πληρέστατα ν' ἀπορρίψωμεν τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ Περσικὸς στόλος διέπλευσε τὰ στενὰ τὴν νύκτα πρὸ τῆς ναυμαχίας, πλην εἰ εὐρισκομεν μαρτυρίαν ἀσφαλεστάτην πρὸς βεβαίωσιν τοιαύτης κινήσεως. Ἄς ἴδωμεν νῦν, οἷα τις μαρτυρία ὑπῆρξεν, ἣεις γενικῶς τοσοῦτον καταπειθούσα ἀπεδείχθη αὕτη πρέπει νὰ εὐρεθῇ παρὰ μόνῳ τῷ Ἡροδότῳ, διότι οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν γνώμην ταύτην ὑπερμάχωνται αὐτῆς ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ἡ κυριωτάτη ἀuthεντικὴ μαρτυρία τῆς ἱστορίας τῆς ναυμαχίας καὶ πρέπει νὰ εἰσακουσθῇ πρὸ τῶν ἄλλων. Τὰ μόνον χωρία τοῦ Ἡροδότου, ἐξ ὧν ἡ γνώμη αὕτη ἠδύνατο πιθανῶς νὰ ἐξαχθῇ εἶναι τὰ δύο ταῦτα: ἡ' 76, «ἀνῆγον μὲν τὸ ἀπ' ἐσπέρης κέρας κυκλούμενοι πρὸς τὴν Σαλαμῖνα», καὶ ἡ' 85, «κατὰ μὲν δὴ Ἀθηναίους ἐτετάχατο Φοίνικες (οὗτοι γὰρ εἶχον τὸ πρὸς Ἐλευσινός τε καὶ ἐσπέρης κέρας), κατὰ δὲ Λακεδαιμονίους Ἴωνες (οὗτοι δ' εἶχον τὸ πρὸς τὴν ἠῶ τε καὶ τὸν Πειραιέα)». Ἐπειδὴ δὲ τὰ χωρία ταῦτα, ἰδίως ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, εἶναι ὁμολογουμένως σκοτεινὰ τὸν νοῦν (confessedly obscure in meaning), διὰ ταῦτα θὰ ἀναβαλῶμεν τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν, μέχρις οὐ δύνηθῶμεν νὰ διευκρινήσωμεν ταῦτα ἐν συναφείᾳ μετ' ἄλλων, περιγραφόντων τὴν θέσιν τῶν δύο στόλων ἐν τε τῇ ναυμαχίᾳ καὶ πρὸ ταύτης, ἵνα οὕτω δύνηθῶμεν νὰ ἴδωμεν, πότερον δύνανται ταῦτα νὰ ἐρμηνευθῶσιν οὕτως, ὥστε νὰ συμφωνῶσι τῇ γνώμῃ, ἣτις καθολοῦ φαίνεται πιθανωτάτη οὕτα, ἢ πρέπει νὰ ἀποφανθῶμεν (ὡς πολλοὶ ἐπραξαν) ὅτι ὁ Ἡρόδοτος παρέχει διήγησιν ἀκατάλλακτον τῇ φερομένῃ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀuthεντικῶν ἡμῶν μαρτύρων.

Πλὴν τοῦ Ἡροδότου, ὅστις ἔγραψε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὴν ναυμαχίαν, πεζογράφοι μάρτυρες ἡμῶν ἀξιόπιστοι εἶναι ὁ Πλούταρχος καὶ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, πρὸς δὲ τούτοις χωρία τινά, ἐσκορπισμένα ἐν ἄλλοις συγγραφεῦσιν περὶ εἰδικῶν τιμῶν σημείων. Ὁ Διόδωρος ὁμοίως ὑποτίθεται ἐνταῦθα ὡς ἀντιγράψας τὸν Ἐφορον· ὥστε ἡ μαρτυρία αὐτοῦ εἶναι τῷ ὄντι μόνον περὶ τὰ ἐκατὸν ἔτη ὀψιαιτέρα τῆς τοῦ Ἡροδότου. Ἀλλ' ἐν τῷ ποιητῇ Αἰσχύλῳ ἔχομεν αὐτόπτην μαρτυρίαν τῆς ναυμαχίας καὶ πιθανῶς πολεμιστὴν

17) Πλουτ. Ἀριστ. 8 τὸ γὰρ ἐν κύκλῳ καὶ κατόπιν ἤδη πέλαγος ἐμπέπλησται νεῶν πολεμίων

18) Πλουτ. αὐτόθι: «αἱ βαρβαρικά τριήρεις νύκτωρ ἀναχθεῖσαι καὶ περιβαλοῦσαι τὸν τε πόρον ἐν κύκλῳ καὶ τὰς νήσους κατεῖχον, οὐδενὸς προσιδόντος τὴν κύκλωσιν ἤκεν ὁ Ἀριστείδης ἀπ' Αἰγίνης. κ τ.λ.

19) Δίσχ. Πέρσ. 441—464. Ἡροδ. ἡ' 76, 95. Πλουτ. Ἀριστ. 9.

20) Δίσχ. Πέρσ. 450—453. Ἡροδ. ἡ' 76.

21) Ἡροδ. αὐ' ἐν γὰρ δὴ πόρῳ τῆς ναυμαχίας τῆς μελλούσης ἔσεσθαι ἐκέετο ἡ νῆσος.

22) Πλουτ. Ἀριστ. 9. ὁ γὰρ πλεῖστος ὠθισμὸς τῶν νεῶν καὶ τῆς μάχης τὸ καρτερώτατον ἔοικε περὶ τὸν τόπον, ἐκεῖνον γενέσθαι.

ένεργόν. Κατὰ Ἴωνα τὸν Χίον, ὅστις λέγεται ὅτι ἐγένετο φίλος τοῦ ποιητοῦ²³, τὸν Πausανίαν²⁴ καὶ τὴν Μεδίκειον Βιογραφίαν τοῦ Αἰσχύλου²⁵ ὁ ποιητὴς ὄντως ἐναυμάχησεν ἐπὶ μιᾷ τῶν Ἀθηναίων νεῶν παρὰ τῇ Σαλαμῖνι. Κατὰ πάντα δὲ λόγον ἢ μαρτυρία αὐτοῦ εἶνε πιστὴ καὶ ἄμειπτος· καίτοι δὲ εἶναι ποιητὴς, παρ' ᾧ ἄλογον θὰ ἦτο νὰ ζητῶμεν λεπτομερῆ καὶ ἀκριβῆ ἱστορίαν τῆς μάχης, εἶναι ὅμως τοῦλάχιστον ἀσφαλές νὰ εἴπωμεν, ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ νομισθῇ ἀληθές, ὅπερ καταφανῶς ἀντιλέγει (distinctly contradicts) τοῖς Αἰσχύλῳ περὶ τῆς μάχης ἀπλῶς εἰρημένους. Ἐν ἔτει 473-472 π. Χ., τουτέστιν ἔλασσαν τῶν ὀκτῶ ἐτῶν μετὰ τὴν ναυμαχίαν, ὁ Αἰσχύλος ἔγραψε τὴν τραγωδίαν αὐτοῦ, *Τοὺς Πέρσας*, ἐνθα γραφικωτάτην ἀφήγησιν τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας τίθησιν ἐν τῷ στόματι Πέρσου ἀγγέλου φέροντος τὴν ἀγγελίαν τῆς μεγάλης ἡττης πρὸς Ἀτοσσαν τὴν Ξέρξου μητέρα εἰς τὰ Σούσα. Ἡ ἀφήγησις ἄρχεται (Περσ. 353) ἀπὸ τῆς δολίας ἀγγελίας, ἣν ὁ Θεμιστοκλῆς ἔστειλε πρὸς τὸν Ξέρξην διὰ τοῦ οἰκέτου αὐτοῦ Σικίννου, ἀγγέλλοντος τῷ βασιλεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες βουλεύονται νὰ δραπετεύωσι τὴν ἐπερχομένην νύκτα ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Σαλαμῖνος, ἐνθα ἐστρατοπέδευον μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου υποχώρησιν αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διατάσσει εὐθύς πᾶσι τοῖς ἀρχηγοῖς τοῦ στόλου αὐτοῦ νὰ πλεύσωσι κατὰ δύο κινήσεις, ἐν' ἀποκλείσωσι τοὺς Ἕλληνας ἐντὸς τοῦ κόλπου, ὥστε πᾶσα ἀπόδρασις ν' ἀποβῇ αὐτοῖς ἀδύνατος.

Ὅταν ἡ νύξ ἐπέβη, εἶπε, νὰ τάξωσι πρῶτον μοῖραν νεῶν ἐν τρισὶ στοιχοῖς πρὸς φύλαξιν τῶν ἐξόδων καὶ τῶν ὀρμητικῶν τῆς θαλάσσης πόρων (τουτέστι τῆς πρὸς νότον ἐξόδου τῶν στενῶν τῆς Σαλαμῖνος), καὶ δευτέρον νὰ παρατάξωσιν ἄλλας κυκλαειδῶς περὶ τὴν νῆσον τοῦ Αἰάντος²⁶. Ἀπειλεῖ δ' αὐτοῖς ὅτι, ἐὰν οἱ Ἕλληνες διαφύγωσι τὴν ἀπόκλεισιν καὶ δραπετεύωσι, πάντες οἱ ναύαρχοι θὰ στερηθῶσι τῶν κεφαλῶν αὐτῶν. Νυκτὸς γενομένης, ἡ κίνησις προβάλλει καὶ αἱ Περσικαὶ νῆες πλέουσιν ἄδιαλείπτως σχεδὸν ὄλην τὴν νύκτα²⁷, τηροῦσαι τὰς ἑαυτῶν τάξεις καὶ ἐπιμελῶς φυλάσσωσαι τὴν προσδοκωμένην τῶν Ἑλλήλων ἀπόδρασιν. Ἡ δὲ ἀπόβρασις

εἰς Ψυττάλειαν μεγάλης δυνάμεως Περσῶν τῶν εὐγενεστάτων, καίπερ ἐνταῦθα ἀμνημόνευτος οὔσα, περιγράφεται ὅμως ἀλλαχοῦ²⁸. Ὁ ποιητὴς, ἀπευθυνόμενος πρὸς ἀκροατάς, συνισταμένους τὸ πλεῖστον ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἦσαν παρόντες ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἢ συνεπολέμησαν ἐν αὐτῇ, δὲν μνημονεύει τοῦ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν λεγομένου αἰτίου τῆς παραιτήσεως τῶν Ἑλλήνων τοῦ νὰ διεξαγάγωσι τὸ βούλευμα τῆς υποχώρησεως αὐτῶν πρὸς τὸν Ἰσθμόν, ὅπερ αἴτιον ἦτο, ὅτι ὁ Ἀριστείδης καὶ οἱ τῶν Περσῶν δραπετὴται ἀνήγγειλαν αὐτοῖς ὅτι περιεκυκλώθησαν ὄντως δὲ σφῶς λογιζόμενος ὁ ποιητὴς, παραλείπει πᾶσαν μνείαν τοῦ ἐπονειδίστου ἐκείνου βουλεύματος τῆς προτεραίας. Ὁ Αἰσχύλος περιγράφει ἔπειτα τὴν ματαίωσιν τῆς ἐλπίδος τῶν Περσῶν, καθ' ὅσον ἡ νύξ προὔχῳρει καὶ σημεῖον φυγῆς οὐδὲν ἐφαίνετο, ἔτι δὲ τὴν ἐκπληξιν αὐτῶν, ὅτε, ἡμέρας γενομένης, ἤκουσαν τοῦ πανηγυρικοῦ παιᾶνος, — τοῦ σημείου τῆς μάχης, — ἀδομένου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς ναυσὶν αὐτῶν καὶ μεγαλοφῶνως ἀντηχοῦντος ἀπὸ τῶν λόφων τῆς Σαλαμῖνος²⁹. Σὺν τῷ ἤχῳ τῆς σάλπιγγος οἱ Ἕλληνες προέβησαν εἰς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ βεβαίως ὑποτίθεται εἰσερχόμενος νῦν τὰ στενά, ὧν ἐξῴθεν τὴν νύκτα ἐτάχθη. Ὡς δὲ οἱ Ἕλληνες πρὸς τὰ πρόσω ἐπλευσαν, ταχέως πάντες ἐκφανῶς ὤφθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν³⁰. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ δεξιὸν αὐτῶν κέρας προὔχῳρει ἐν τάξει καλῇ, εἶτα δὲ σύμπας ὁ στόλος ἐτέθη εἰς κίνησιν κραυγῇ, δὲ μεγαλόφωνος ἐξερράγη ἀπὸ πασῶν τῶν νεῶν ἡμοῦ· ἀπαίδες Ἕλλήνων, προβαίνετε, ἐλευθεροῦτε τὴν πατρίδα ὑμῶν, ἐλευθεροῦτε τὰ τέκνα ὑμῶν, τὰς γυναῖκας ὑμῶν, τὰ ἱερά τῶν θεῶν τῶν πατέρων ὑμῶν, τοὺς τάφους τῶν προγόνων ὑμῶν· νῦν ὁ ἀγὼν ὑπὲρ πάντων». Ἡ ναυμαχία ἤρξατο εὐθύς διὰ μιᾶς Ἑλληνικῆς νεῶς (ἣτις ἀλλαχοῦ λέγεται ὅτι ἦτο τοῦ Ἀμεινίου, νεωτάτου ἀδελφοῦ τοῦ Αἰσχύλου), προσβαλοῦσης νῆα Φοινικικὴν καὶ τὰ ἐμπροσθεν ταύτης (her prow) συντριψάσης³¹. ἀπὸ δὲ τοῦ νῦν ἀναῦς κατὰ νεῶς ἐνέβαλλε τὸ χαλκὴλατον αὐτῆς βᾶμφος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ ὄρμη (stream, ρεῦμα) τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ ἀντεῖχεν, ἀλλ' ὅτε πλῆθος νεῶν συνεωθούντο ἐν τοῖς στενοῖς καὶ βοήθεια ἀλλήλοις οὐδεμία ὑπῆρχε, προσέπιπτον οὗτοι κατὰ τῶν ἰδίων πλοίων καὶ συνέτριβον τὰ ἐδώλια διὰ τῶν ἐμβόλων αὐτῶν³², ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες ὤρμων ἐπιτηδεύει

23) Σχόλια εἰς Αἰσχ. Πέρσ. 429, Ἴων ἐν ταῖς Ἐπιδημίαις παρεῖναι Αἰσχύλον ἐν τοῖς Σαλαμινιακοῖς φησι. Ὁ Πλούτ. Περὶ τῆς ἐπ' ἀρετῆν προκ. 8, λέγει περὶ Αἰσχύλου ὅτι συνεκάθητο Ἴων ἐν τοῖς Ἰσθμιακοῖς ἀγῶσι καὶ τῷ ἀγκῶνι ἐλαφρῶς τοῦτον νύξας, εἶπεν· «ὁ πεπληγῶς σιωπᾷ, οἱ δὲ θεώμενοι βοῶσι». Ὁ Ἴων ἦτο βεβαίως νεώτερος τοῦ Αἰσχύλου ἡλικιώτης.

24) Πaus. Δ'. 14, 5, Αἰσχύλος... δόξης ἐς τοσοῦτον ἦκον ἐπὶ ποιήσεσιν καὶ πρὸ Ἀρτεμισίου καὶ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας.

25) Βίος Αἰσχ. (Vita Aeschyli p. 2, edidit Dindorfius) — γενναῖο, δὲ αὐτόν φασι καὶ μετῴχεσθαι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης σὺν τῷ ἀδελφῷ Κυνεγεῖρω, τῆς τε ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας σὺν τῷ νεωτάτῳ τῶν ἀδελφῶν Ἀμεινίᾳ, καὶ τῆς ἐν Πλαταιαῖς; (Πλαταιαῖα) πελομαχίας.

26) Πέρσ. 364-368. Εὐτ' ἄν, πλέγων ἀκτίσιν ἥλιος χθόνα — λήξῃ, κνέρας δὲ τέμενος αἰθέρα· λάβῃ. — τάξαι νεῶν, στήρας μὲν ἐν στοιχοῖς τρισίν, — ἐκπλοῦς φυλάσσειν καὶ πόρους ἀλιρρόθους, — ἄλλας δὲ κύκλῳ νῆσον Αἰάντος πέριξ.

27) Πέρσ. 382-383, καὶ πάννηχοι δὲ διάπλοον καθίστασαν — ναῶν ἀνακτες πάντα ναυτικὸν λέων.

38) Πέρσ. 411-464.

29) Πέρσ. 384-394.

30) Πέρσ. 398 Ὅρα σημ. 6.

31) Πέρσ. 401-411. Ἡ μνημόνευσις τῆς Φοινικικῆς νεῶς ἐν στίχ. 410 δεικνύει ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ναῦς ἦτο Ἀθηναία (Ἡρόδ. η' 85). Ὁ Ἀμεινίας ὀνομάζεται ἀδελφὸς τοῦ Αἰσχύλου ὑπὸ τοῦ Διοδώρου καὶ ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Αἰσχύλου (δρα σημ. 25). Ἄλλ' ὁ Πλούταρχος (Θεμ. 14) καλεῖ αὐτὸν Δεκελέα, ὁ δὲ Ἡρόδοτος (η', 84, 93), Παλλήνεα, ἐν ᾧ ὁ Αἰσχύλος ἦτον Ἐλευσίνιος.

32) Πέρσ. 412-416. τὰ πρῶτα μὲν νῦν ρεῦμα Περσικοῦ στρατοῦ — ἀντεῖχεν· ὡς δὲ πλῆθος ἐν στενῷ νεῶν — ἤθροιστ', ἀρωγὴ δ' οὔτις ἀλλήλοις παρῆν, — αὐτοὶ δ' ὑπ' αὐτῶν ἐμβόλοις χαλκοστόμοις — πείοντ', ἔθραυον πάντα κοπήρῳ στόλον.

κατ' αὐτῶν πανταχόθεν. Τὰ Περσικὰ πλοῖα ἐπειράθησαν ν' ἀπαλλαγῶσι διὰ φυγῆς, ἀλλ' ὁ στόλος αὐτῶν ἦτον ἐν ἐσχάτῃ ἀταξίᾳ, «τὰ σκάφη τῶν πλοίων ἀνετράπησαν καὶ τὸ ὕδωρ δὲν ἐφαίνετο πλέον, πεπληρωμένον ὄν ναυγίων καὶ θνητῶν πεφονευμένων· αἱ ἀκταὶ καὶ οἱ σκόπελοι ἦσαν πλήρεις νεκρῶν». Λέγεται ὅτι οἱ Ἕλληνες διέπειρον τοὺς Πέρσας ἐν τῇ θαλάσῃ διὰ κωπῶν συντετριμμένων καὶ τεμαχίων ναυαγίων, «ὡς ἄνδρες διαπεύρουσι θύννους». Ἡ νύξ μόνη ἐπέθηκε τέλος τῇ σφαγῇ³³.

(ἀκολουθεῖ)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ Ι. ΚΑΛΟΣΤΥΠΗ

ΤΑ ΔΑΚΡΥΑ ΤΗΣ ΕΥΑΣ

(Συνέχεια ἐν τῇ προηγουμένῳ φύλλῳ).

Πλὴν φεῦ! οὐδεὶς ἀποκρίνεται εἰς τὴν δέησίν των· μάτην ἀναμένουσι ν' ἀκούσωσι τὴν θεῖαν, τὴν ἁρμονικὴν φωνὴν τοῦ Δημιουργοῦ.

Μήπως εἶνε διὰ παντὸς καταδεδικασμένοι;

Ὅχι! ὑπάρχει ἔλεος. Ἀκούεται αἴφνης φωνὴ ἐσωτερικὴ λέγουσα αὐτοῖς: «Ἐλπίζετε». Καὶ ἰδοὺ νάρκη βαθεῖα καταλαμβάνει αὐτούς καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν κλείονται. Καὶ εἶδον δράμα. Αἴγλη ὑπερφυσικοῦ φωτὸς καταυγάζει τὸν ὀρίζοντα, καὶ ἡ ἀχλὺς ἡ καλύπτουσα τὰ μυστήρια τοῦ μέλλοντος διασκεδάζεται πρὸ αὐτῶν. Ἀόρατος χεὶρ ἡμιεγείρει μίαν τῶν πτυχῶν τοῦ ἀδιαφανοῦς πέπλου τοῦ μέλλοντος, καὶ διὰ μέσου ζόφου πυκνοτάτου διακρίνουσιν ὡς ἐν σκιᾷ ὄνειρου μακρὰν πολὺ μακρὰν, ἀστέρα σελαγίζοντα ἐκθαμβωτικῶς καὶ καταυγάζοντα μέγα μέρος περὶ ἑαυτόν, ἔνθα διὰ πυρίνων χαρακτήρων ἐσημειοῦντο αἱ τύχαι τοῦ μέλλοντος. Ἄλλ' αὐτοῖς μίαν μόνον ἀποκαλύπτεται, ἡ τοῦ ἐλέους αὐτῶν. . . .

Ἡ εὐσπλαγχνία καὶ ἀγαθότης τοῦ Κυρίου εἶνε ἄπειρος ὡς ἡ παντοδυναμία αὐτοῦ.

Ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς γυναικός, ἥτις πρωταίτιος ὑπῆρξε τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος μέλλει νὰ λάβῃ ὑπαρξίν ὁ φέρων τὴν ἐξιλέωσιν καὶ ἐξάγνισιν τοῦ ἁμαρτήματος τῶν πρωτοπλάστων τοῦ βαρύναντος ἐπὶ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος. . . .

IV

Καὶ βαδίζουσι βαδίζουσι πρὸς νότον καὶ ἀνατολάς. Φθάνουσι εἰς τὴν νότιον Ἀμερικὴν.

Καὶ διέρχονται τὴν γῆν τοῦ Πυρὸς καὶ ἔρχονται εἰς τὴν Παταγονίαν, παρέρχονται τὴν ἀχανῆ πεδιάδα τῆς Λαπλάτας, ὑπερπηδῶσι τὰς ἀγερώχους Ἄνδεις, καὶ διὰ τῆς Χιλῆς

τοῦ Περού καὶ τῆς Βολιβίας φθάνουσιν εἰς τὴν Βραζιλίαν.

Ὅλα περικαλλῆς χώρα, ὅποια δαψίλεια ἐκλεκτῶν προϊόντων, οἷος πλούτος φύσεως, ὅποια διαύγεια ἀτμοσφαιρας!

Καὶ διατρέχουσι τὴν ἐρατεινὴν ταύτην χώραν, καὶ συναντῶσιν εὐρύχωρα ὀροπέδια, κοιλάδας τερπνάς, πλῆθος ποταμῶν μεγάλων καὶ μικρῶν, ἐν οἷς ὁ ἀπειρομεγέθης Ἀμαζόνιος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν, καὶ εἰσχωροῦσιν εἰς δάση παρθένα, ἀτελεύτητα, ἐγκλείοντα ἐν τοῖς ἀδύτοις αὐτῶν τόσα μυστήρια, ὅσας καλλονὰς καὶ θέλγητρα, καὶ ὧν τὸ παρθενικὸν ἔδαφος δὲν ἐπάτησαν ποτὲ πλέον ἄλλοι πόδες καὶ ὧν τὴν μάγον ἁρμονίαν οὐδεὶς ἕτερος ὀφθαλμὸς πλὴν τοῦ τῶν πρωτοπλάστων ἐβεβήλωσεν εἰς τὸ ἐξῆς.

Καὶ βλέπουσι πετῶντα ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς των διὰ μέσου τῶν πυκνοτάτων καὶ εὐθαλῶν δένδρων πτηνὰ ἐξαίσια. Παραδείσια πτηνὰ, ψιττακοὺς, φασιανούς, κολύβρια μικρὰ καὶ μικροσκοπικά, θελκτικῶς χαρίεντα, δίκην πολυτίμων λίθων ἀπαστράπτοντα· ἀκούουσι ὑπὲρ τὸ μυστηριώδες καὶ ὑποφρίσσον φύλλωμα, τὸν βόμβον ποικίλων ἐντόμων, περιστοιχίζονται ὑπὸ ἀπείρων χρυσαλλίδων ποικιλοχρῶμων, παντοῦ μεγέθους καὶ θαυμασίου κάλλους, περιπταμένον εἰς τὸν ἀέρα, ἢ καθεζομένων ἐπὶ εὐδῶν ἀνθῶν. Καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὴν μακρὰν αὐτῶν πορείαν, μέσῳ τῶν δασῶν, τῶν κοιλάδων, τῶν πεδιάδων, ἔρρευσαν ἀφθονώτερα τὰ δάκρυα τῆς Εὐας.

Ὅμοι! ἦσαν πολλὰ τὰ θέλγητρα τῆς χώρας ταύτης, καὶ ὅμως πόσον ἀνώτεροι ἦσαν αἱ καλλοναὶ τοῦ Παραδείσου!

Καὶ ταῦτα διαλογιζομένη ἡ Εὐα θρηνεῖ πικρῶς, ἐν ᾧ ὁ Ἄδὰμ πλειότερον σκυθρωπάζει.

Καὶ ἀρχίζει πάλιν ἡ ἀνά τὴν Ὑδρόγειον πλάνη, ὡς ποινὴ ἐπιβεβλημένη.

Ἀνάγκη ν' ἀποτίσωμεν τὴν ποινὴν τῆς παρακοῆς, ψιθυρίζει ἡ Εὐα κλίνουσα μεθ' ὑποταγῆς τὴν ξανθὴν κεφαλὴν, ἥς οἱ λελυμένοι χρυσοὶ πλόκαμοι κυματίζουν ὑπὸ τὴν ἀβρὰν θωπέϊαν τῆς μυριπνούου αὔρας.

Σπεύδουσι πρὸς βορρᾶν, διέρχονται τὸν Ἰσημερινὸν καὶ διὰ τοῦ Παναμᾶ τῆς Γουατεμάλας καὶ τοῦ θελκτικοῦ Μεξικοῦ, φθάνουσιν εἰς τὰς Ἠνωμένους πολιτείας καὶ σταθμεύουσι παρὰ τὰς γοητευτικὰς ὄχθας τοῦ μεγίστου τῶν ποταμῶν Μισσισιππῆ, πλησίον τοῦ ὁποίου πυκνότατα δάση ἐκτείνονται, μὴ ἔχοντα τέλος.

Καὶ ἀτενίζουσι μελαγχολικῶς τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ φεῦγον, ἐν ᾧ περὶ αὐτοὺς φύσις θέλγουσα θάλλει. Καὶ ἀναμυμνήσκονται τῶν ποταμῶν τῆς Ἑδέμ.

ὦ Γιών! ὦ Φισών! λέγει βαθυφώνως ὁ Ἄδὰμ, θεῖοι τοῦ Παραδείσου ποταμοί, πόσον ὑπέρτεροι τοῦ ὄντως ὠραίου τούτου ποταμοῦ εἴσθε.

ὦ Γιών, ὦ Φισών, προσφιλεῖς ποταμοί, ὦ! οὐδέποτε πλέον θὰ ἐπανίδω τὰ κρυσταλλώδη ὕδατά σας. Οὐδέποτε πλέον θὰ

33) Πέρσ. 417-428.